

**Demografia i poblament
de les illes Balears a
l'antiguitat**

Pau Marimon Ribas

Mayurqa (2009-2010), 33:
193-205

DEMOGRAFIA I POBLAMENT DE LES ILLES BALEARS A L'ANTIGUITAT

Pau Marimon Ribas*

RESUM: En el present treball s'ofereix un aproximament a la demografia balear en època antiga. S'estudia el panorama actual, caracteritzat per una important manca de dades, tant documentals com arqueològiques, i s'incideix en qualsevol aspecte que, des del punt de vista de la demografia històrica, pugui ser analitzat. Es subratlla d'una manera especial el valor de les inscripcions funeràries, no solament pel coneixement de l'edat de defunció dels nostres avantpassats, sinó també pel tractament de la sociologia funerària.

PARAULES CLAU: Demografia, població, mortalitat, època romana, epigrafia llatina.

ABSTRACT: In this article I present a study on the Balearic demography in ancient times. I study the present situation that is characterized by the lack of data, documental and archaeological, and I insist on any aspect of the historic demography that can be analyzed. I also underline the role of the funerary inscriptions, not only because it allows us to know the age of death of our ancestors but also because the possibility of funerary sociology.

KEYWORDS: Demography, population, mortality, roman period, Latin epigraphy.

INTRODUCCIÓ

Fins a dia d'avui, són molt escassos els treballs en què podem trobar alguna referència sobre la demografia en la prehistòria i l'antiguitat balears. El primer, i gairebé únic, estudi el tenim gràcies a un treball de fons que, fa gairebé quaranta anys, Rosselló Bordoy portà a terme sobre la cultura talaiòtica balear. En aquest precursor treball trobam un primer intent per avaluar el conjunt de persones que habitaren l'illa de Mallorca en època prehistòrica. En qualsevol cas, ja que la metodologia emprada per a la seva realització parteix d'uns plantejaments i premisses bàsics que són difícilment demostrables, les conclusions a què s'arriba no poden ser considerades vàlides, malgrat tots els esforços d'aquest autor (Rosselló 1973, 135ss).

Tanmateix, aquest tipus de recerca parteix d'una manca de dades més que notable, que impossibilita el correcte processament del conjunt de la informació disponible. Aquestes dades no solament podrien provenir de les fonts clàssiques sinó també, i de manera especial, de l'arqueologia. Malauradament, aquesta encara no ha donat avui tot el que pot arribar a donar, malgrat que els passos que es fan són veritablement encoratjadors.

* Grup CEIPAC. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona (carrer de Montalegre, 6. Barcelona E-08001). Adreça electrònica: <marimon@ceipac.ub.edu>.

D'especial interès són, en aquest sentit, un nombre important d'estudis que sobre diferents necròpolis prehistòriques i d'època antiga es realitzen actualment.

En aquesta contribució, tan sols pretenem realitzar una breu anàlisi del conjunt de dades sobre demografia i poblament que hom té de l'antiguitat balear. Analitzarem, en primer lloc, la població en època romana i farem les al·lusions necessàries al període anterior a la conquesta del 123 aC, època de la qual tenim un nombre més gran de referències, breus però ben interessants, provinents de les fonts clàssiques.

En segon lloc, analitzarem l'època tardana. El mite creat entorn d'un despoblament generalitzat a la part occidental de l'Imperi romà ha influenciat en bona part els estudis realitzats fins a l'actualitat. En qualsevol cas, les darreres investigacions portades a terme a les Balears, especialment un nombre important de prospeccions arqueològiques, demostren en gran part la falsedat d'aquesta hipòtesi o, com a mínim, relativitzen l'impacte que va tenir la suposada crisi poblacional que llavors s'hauria produït.

Ja en els dos darrers apartats retornarem a la plena època clàssica, incidirem d'una manera especial en les edats de defunció dels illencs i entrarem alhora a analitzar alguns aspectes de l'anomenada sociologia funerària (Gozalbes 2007). És precisament de l'època romana l'aparell documental més destacat. En efecte, gràcies als treballs que portà a terme el pare Cristòfol Veny, amb la publicació del seu *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*, editat l'any 1965 i en el qual es recullen i analitzen les inscripcions romanes trobades al llarg del nostre arxipèlag, disposam d'una massa d'informació de primera mà a partir de la qual podem rastrejar tots els aspectes esmentats.

POBLACIÓ EN ÈPOCA ROMANA

Com ja hem dit, i ho farem diverses vegades al llarg d'aquest treball, un dels principals problemes que trobam quan volem abordar una recerca sobre la demografia històrica és la manca de dades fiables. Aquesta manca d'informació es fa realment patent quan es vol realitzar un aproximament al nombre de persones que visqueren al nostre arxipèlag durant l'antiguitat.

Malauradament, les fonts clàssiques només informen sobre dos fets relacionats amb contingents poblacionals. Diodor Sícul (5.17.2) esmenta que, en l'època anterior a la conquesta, en el conjunt de Mallorca i Menorca havia haver un nombre superior a trenta mil persones, xifra que no ha cridat gaire l'atenció dels investigadors i que, per part nostra, creiem que sembla bastant coherent, sobretot si es té en compte que en la prehistòria i el món antic els recursos eren bastant limitats, fet que exercia una gran pressió sobre el conjunt de la població.

Amb la informació de Diodor, tenint en compte la superfície de Mallorca, per una banda, i la de Menorca, per l'altra, es pot calcular el nombre d'habitants per illa tot aplicant una senzilla regla de tres. El resultat obtingut, considerant un cert grau d'incertesa, ofereix una xifra propera a 25.000 habitants per a l'illa de Mallorca i una mica més de 4.800 per a Menorca.

Una altra dada recollida a les fonts clàssiques, concretament a Titus Livi (28.37.9), té Menorca com a protagonista i es refereix a un hivern que passaren a l'illa les tropes de Magó, el qual reclutà devers dos mil auxiliars. Aquesta quantitat d'auxiliars, tots homes, s'adiu bastant bé amb la xifra de gairebé cinc mil habitants que acabam d'esmentar més amunt, ja que segurament gairebé tots els homes que hi havia a l'illa, si n'exceptuam, és clar, tots els vells, que eren pocs, i els infants, varen ser cridats a files.

La conquesta romana de Mallorca provocà un greu desequilibri demogràfic, si es fa cas de les paraules d'Orosi (5.13.1), que esmenta la gran matança que provocà la intervenció de Quint Cecili Metel: *plurissima incolarum caede*. A més, el fet que li fos concedida la majestuosa cerimònia del triomf implicava que havia matat més de cinc mil homes.¹ No obstant això, aquest desequilibri va ser en part pal·liat per la introducció dels tres mil colons procedents d'Ibèria (Estrabó 3.5.1).

Un altre element que pot servir per a un apropament demogràfic és el fet de calcular, a partir del nombre d'hectàrees de les dues ciutats més conegudes i estudiades, el nombre d'habitants de les ciutats de *Palma* i *Pollentia*, l'extensió de les quals coneixem de manera aproximada. Per fer aquest càlcul es pren un coeficient, aplicat en diferents treballs que han arribat a resultats satisfactoris (Carreras 1996), de 233 habitants per hectàrea, que habitarien en nuclis urbans de menys importància, com seria el cas de les nostres ciutats. D'aquesta manera, s'obtidria un resultat d'uns 4.000 habitants per a *Pollentia*, si es dona per bona l'extensió aproximada d'entre quinze i vint hectàrees que se suposa que tenia la ciutat en època antiga (Orfila 2007, 88).

El cas de Palma resulta més ambigu, ja que les xifres proposades van de sis hectàrees a catorze (Cau 2004); per això, només es podria dir que difícilment la ciutat superaria els 3.000 residents, encara que els darrers indicis fan pensar en una extensió més considerable i la xifra d'habitants podria ser similar a la de *Pollentia*.² Tanmateix, el que es pot afirmar, i el que ens interessa en tot cas, és que les dues colònies romanes tindrien un nombre poc representatiu d'habitants, especialment comparat amb altres ciutats d'arreu de l'Imperi.

Alguns autors s'han atrevit a formular càlculs demogràfics de les ciutats antigues a partir de la capacitat dels seus teatres i amfiteatres. No obstant això, amb aquesta dada és una mica agosarat realitzar una aproximació a la realitat demogràfica d'una ciutat, ja que els resultats obtinguts no passen de ser possibles estimacions. La xifra aproximada de mil persones que pogué allotjar el teatre de *Pollentia* difícilment pot ser una dada indicativa del nombre total d'individus que habitaren la ciutat.³

També es podria fer un càlcul aproximatiu general per a l'illa, emperò no hi ha cap dada precisa sobre la densitat de població en l'àrea rural durant l'època romana. A més, es desconeix la superfície que tindrien els altres centres urbans durant aquest període. Futurs treballs hauran d'ajudar a resoldre totes aquestes incògnites. A tot això hi hem d'afegir la problemàtica relativa quant a la continuïtat poblacional en un nombre destacat de jaciments indígenes. Ara ja fa uns anys, M. Tarradell (1983) va cridar l'atenció sobre la necessitat d'analitzar a fons tots aquests jaciments, la majoria dels quals presenten importants nivells d'ocupació en plena època romana; la realització d'una recerca que valori el seu impacte real sobre el conjunt del territori continua sent necessària a dia d'avui.

¹ *Fasti Triumphales Capitolini (I.It. XIII.1, pàg. 83, 560): Q. Caecilius Q. f(i)lius Q. n(epos) Matellus a(nno) DC[XXXI] / Baliaric(us) pro co(n)s(ule) de Baliarib(us) pr(idie) n(on)as - - -]*.

² És important remarcar que les xifres són en tot cas aproximades i fins a dia d'avui encara no tenim una idea clara sobre la dimensió que tenien els antics nuclis urbans de *Palma* i *Pollentia*. A més, s'han de tenir en compte els problemes cronològics que puguin existir, així com l'existència de barris extramurs, habituals en moltes ciutats romanes, que incrementarien d'una manera notable la superfície ocupada per les dues colònies.

³ El tradicional càlcul d'entre 1.500 i 2.000 espectadors que es donava per al teatre de la ciutat (Amorós 1958; Amorós, Almagro, Arribas 1954) sembla un poc exagerat, com demostra un recent estudi que proposa una xifra màxima de 1.040 places (Orfila [et al.] 2006).

En tot cas, podem observar que la manca de dades quantitatives globals impossibilita una avaluació precisa pel que fa a la quantitat de persones que habitaven les Balears; per tant, les possibles estimacions que es poden arribar a fer no passen de ser càlculs aproximatius amb un marge d'error més que considerable. A més, si la situació de la balear major resulta complicat, el panorama de la resta de les illes és encara més desolador, ja que el coneixement tant de *Iamo* i *Mago*, a Menorca, com el d'*Ebusus* és encara a dia d'avui bastant precari.

POBLAMENT EN ÈPOCA TARDANA

Si per als segles immediatament posteriors a la conquesta resulta difícil fer un cert acostament al nombre de persones que habitaven l'illa i poder extreure algunes dades interessants a partir del conjunt d'inscripcions conegudes, com veurem a l'apartat següent, per a l'època tardana aquesta tasca resulta encara més difícil, per no dir impossible. Dues en són les causes principals. D'una banda, sabem molt poc sobre la manera en què estaven estructurades les ciutats i, encara menys, sobre el poblament de les àrees rurals. A més, la desaparició gairebé total dels epígrafs funeraris fa que no disposem d'una informació de primera mà i no puguem obtenir la informació que d'aquests se n'extreu. Per aquest motiu, els plantejaments que a continuació es presenten tenen, atesa aquesta insuficiència de dades, un caràcter més general.

S'ha acostumat a apuntar l'existència en època tardana d'un trencament de la llarga etapa d'estabilitat demogràfica, que va provocar un despoblament generalitzat a un bon nombre de regions de l'Imperi, especialment en la part occidental, ja que l'orient continuava amb l'estabilitat i el dinamisme previs. En aquesta presumpta crisi demogràfica, foren especialment les ciutats les que es varen veure més afectades, car els seus habitants s'hagueren de desplaçar a les zones rurals o muntanyenques, possiblement menys exposades als perills existents. A pesar que en els darrers anys gran part dels investigadors han matisat i rebaixat l'existència d'aquesta suposada crisi, sembla que a partir del segle III es començaren a produir certs elements de canvi que portaren a una reconfiguració del panorama poblacional existent.

Les Balears, en general, i Mallorca, en particular, no en foren en cap cas una excepció. A *Pollentia*, els treballs arqueològics realitzats en nivells d'època tardana, juntament amb algunes traces de destrucció, demostren l'existència de notòries transformacions, la majoria relacionades amb una reducció del perímetre de l'urbs, que afectaren fins i tot algunes zones públiques de primer ordre com, per exemple, el fòrum. En aquesta zona, algunes construccions s'han relacionat amb processos d'emmurallament, que començaren a les darreries del segle III i que tenien com a finalitat principal la protecció del solar urbà davant un augment dels perills de l'exterior (Riera, Cau 1999; Orfila [et al.] 2000).

De les diverses actuacions destaca també la realitzada a la zona nord del fòrum, on es va trobar una obra de caràcter defensiu alçada sobre edificacions preexistents que, de manera versemblant, els arqueòlegs dataren d'època bizantina (Orfila [et al.] 2000).

Allò que ens interessa a nosaltres és que totes aquestes modificacions semblen demostrar que, si bé en un principi habitar en nuclis costaners comportava un possible perill evident, perquè estaven desprotegits o insuficientment protegits, quan aquests es reestructuraren i se'n fortificaren les defenses varen tornar a ser novament indrets als quals la població podia acudir en cas d'amenaça forana. És per això que no s'han de veure

sempre les ciutats com a focus generalitzats de perill i, en conseqüència, de despoblament. És clar que aquestes sempre estigueren més desprotegides i més exposades als continus riscos de l'època; no obstant això, les ràpides solucions projectades per part de les autoritats locals per fer front a situacions problemàtiques afavoriren en darrer terme el conjunt de la població illenca. S'ha de tenir en compte, a més, que si a l'illa hi habitava el governador provincial, la seva seguretat havia d'estar garantida en tot moment. Així, no solament *Pollentia* sinó també *Palma* fortificaren les seves defenses, malgrat que reduïssin clarament les dimensions de llurs nuclis urbans.

Si des del punt de vista demogràfic la reducció dels recintes murals de les dues ciutats romanes és una conseqüència clara de la crisi existent, per altra banda és també una prova que aquestes ciutats continuaren habitades; fins i tot materials dels segles V-VIII estan constats en sectors exteriors a les murades tardanes. En aquest sentit, tampoc no es pot parlar amb certesa —com hom ha acostumat a apuntar— que els illencs se sentissin més segurs al camp, a les seves *villae*, que a les ciutats, si bé queda fora de dubte que hi hagué un important procés de ruralització. A més, encara que hi hagués una greu crisi municipal, l'administració ciutadana degué continuar i era a la ciutat on la població havia d'acudir per tal de resoldre les qüestions administratives o religioses i el lloc on encara se satisfien bona part de les necessitats diàries bàsiques.

Per contra, la possible existència d'una regressió demogràfica urbana pogué quedar plasmada en els títols dels bisbes illencs dels quals es tenen constància en l'antiguitat. Aquests bisbes, sempre des de l'exterior, no foren coneguts amb el nom de la ciutat en la qual exerciren la seva tasca episcopal, com era habitual, sinó pel territori, és a dir, la respectiva illa en la qual portaven a terme la seva labor (Amengual 2005). Aquesta peculiar característica, que ha perdurat fins als nostres dies, encara que no manifesti l'existència d'un retrocés demogràfic generalitzat, podria ser un símptoma de les transformacions urbanes que tengueren lloc en la tardana antiguitat.

Quant al camp balear, tot sembla indicar que malgrat que es produís un important procés de transformació, amb una aparent reducció del nombre d'assentaments habitats, el territori continuava amb un dinamisme prou destacat (Coll 1996; Aramburu 2005). Un nombre important de jaciments continuaran sent encara freqüentats durant tota l'època tardana; fins i tot, jaciments talaiòtics que en plena època romana no foren ocupats seran ara novament habitats. Igualment, les poques vil·les romanes conegudes a les illes presenten clares mostres d'ocupació en cronologies posteriors al segle V dC, sense oblidar que l'erecció de basíliques en ambients rurals és una prova més de la importància de la ruralia illenca. Aquestes presenten fins a l'època islàmica nivells de freqüentació rellevants. En darrer lloc, en els anomenats «castells roquers» s'evidencien també nivells d'ocupació importants (Aramburu s/d). Aquesta alta ocupació respon, principalment, a una vigilància més eficient i racional del territori insular i no sempre ha de posar-se amb relació a l'arribada imminent d'un perill forà.

L'illa d'Eivissa, per la seva part, presenta un panorama similar al de Mallorca, especialment entre els segles III i VII, ja que tant la ciutat com, especialment, els seus voltants, continuaven amb una activitat prou remarcable (Ramon 2005, 494). S'han identificat, entre d'altres, vies i camins pavimentats en època tardana, així com un nombre important de vil·les tardoantigues. Ja a partir del segle VIII, l'escena sembla que canvia i els indicis d'ocupació descendeixen d'una manera més que considerable, cosa que ha fet pensar en un abandonament general de les Pitiüses (Ramon 2005, 495).

En definitiva, les vicissituds històriques viscudes a les illes entre els segles III i IX i, de manera especial, a partir dels primers episodis de presència islàmica, pogueren provocar

certs episodis de despoblament generalitzat, encara que no en la mesura que s'ha acostumat a apuntar. El fet de viure en unes illes allunyades d'un poder polític central i geogràficament exposades a perills constants degué tenir, forçosament, conseqüències sobre el conjunt de la població. Ara bé, encara que no siguin gaire precisos, testimonis d'ocupació humana sembla que són presents arreu de l'arxipèlag durant tots aquests segles.

LES INCRIPCIONS FUNERÀRIES I L'EDAT DE DEFUNCIÓ DELS ILLENCES

Hem vist fins ara que amb les dades actualment disponibles, provinents tant de les fonts clàssiques com de l'arqueologia, les possibilitats que hom disposa per realitzar un treball sobre demografia i/o poblament són gairebé nul·les. Tot al contrari que les inscripcions funeràries, ben interessants per a l'obtenció de conclusions sobre demografia i per a l'estudi de la sociologia funerària.

En aquest sentit, si bé no podem parlar d'una esperança de vida a causa dels problemes inherents a l'epigrafia funerària mateixa,⁴ sí que podem conèixer, com a mínim, les edats a les quals morien els individus. Aquesta informació, si bé indicativa, és prou vàlida per projectar tendències demogràfiques i aproximar-nos, encara que amb un marge d'error difícil de precisar —i possiblement considerable—, a les expectatives de vida que assolien els nostres avantpassats d'època antiga. Amb tot, les conclusions que se'n puguin extreure es poden posar en comú amb les obtingudes en altres regions de l'Imperi romà.⁵

D'aquesta manera, gràcies a una quarantena d'inscripcions en què figura l'edat del difunt (*vid.* taula 1), es pot apuntar que a les Balears es produïa un llindar de mortalitat màxim entre els vint i els vint-i-nou anys (*vid.* taula 2);⁶ en el seu conjunt, és més petit el percentatge de gent que moria passats els trenta anys.⁷ Més petit era encara el percentatge d'illencs que superava l'edat de cinquanta anys. Aquest no arribava ni al 19% i destaquen, això sí, dues edats extremes de vuitanta-quatre i noranta anys.⁸

⁴ La manca d'una representació fiable provoca que bona part de la historiografia actual no accepti els epígrafs funeraris com un element de primera mà per a la realització de treballs sobre demografia antiga. La inexactitud quant a les dades de les edats —generalment arrodonides envers intervals de cinc—, la representativitat parcial de la població —ja que alguns grups socials com, per exemple, els esclaus no estaven tan ben representats com els grups pertanyents als sectors més benestants de la societat, a part que segurament disposaven d'una esperança de vida més baixa, ateses les seves condicions laborals i la seva alimentació més pobre— i, sobretot, l'escassa presència de làpides funeràries concernents a infants —especialment entre 0 i 1 anys—, així com la subrepresentació de les dones, fa que les conclusions forçosament no puguin ser considerades del tot vàlides. No obstant això, les làpides funeràries són, com a mínim, un element indicatiu de l'edat a la qual morien els romans i, en aquest cas, sí que presenten una informació acceptable —malgrat tots els problemes de representació que puguin arribar a presentar— a partir de la qual es poden realitzar certs treballs estadístics.

⁵ Partim d'una mostra de trenta-nou inscripcions. Si bé considerem que aquesta mostra és relativament petita, creiem que ja és suficientment representativa per portar a terme aquest estudi. Gairebé la totalitat de les inscripcions pertanyen a època romana. A Menorca, a cap de les inscripcions conegudes tenim assenyalada l'edat en què morí el difunt.

⁶ No deixa de ser curiós, en aquest sentit, que fins a deu persones morissin exactament a l'edat de vint anys.

⁷ L'edat de defunció s'expressa a partir de les fórmules *vixit annis i annorum*, amb xifres molt similars per a les dues possibilitats.

⁸ Orfila [et al.] 2000, 233, nota 6 i *CiBal* 189 = *EREB* 9, respectivament. Com a nota remarcable, el difunt de més edat de l'antiguitat balear era un esclau eivissenc anomenat *Cecilianus*.

Quant a l'edat mitjana de defunció dels illencs de l'època, aquesta rondava els trenta-un anys, xifra bastant similar a la d'altres regions de l'Imperi romà.⁹ Per sexes, s'observa una incidència més gran de la mortalitat femenina. Així, si la mitjana en l'edat de traspàs de les dones era d'un poc més de vint-i-nou anys, la dels homes passava els trenta-dos. Aquesta edat més jove de defunció de la dona podia ser conseqüència de les complicacions sobrevingudes després del part. Parts, per altra banda, que devien ser nombrosos, per la nul·la existència de mètodes anticonceptius a l'època.¹⁰

Les diferents inscripcions analitzades evidencien, a més, que els illencs tan sols sabien la seva edat de manera aproximada i l'arrodonien amb múltiples de cinc o de deu; gairebé un seixanta per cent de les làpides així ho indiquen. I és que el desconeixement, o la despreocupació, dels illencs per saber l'edat seria una cosa generalitzada.

En algunes inscripcions, encara que majoritàriament d'època més tardana, figura la indicació de l'edat del difunt acompanyada de la fórmula *plus minus* (o bé abreujada *P M*), és a dir, més o menys. Aquests epígrafs són una evidència clara que els romans no tenien una noció clara del temps que vivien. Molt probablement, aquesta curiosa característica era deguda al fet que el cens de la població durant l'època romana es feia cada cinc anys. Per tant, la gent podia comptar la seva edat en funció dels censos en els quals havia estat inscrita. A les Balears, únicament tenim un sol exemple — en pèssim estat de conservació, per altra banda — on està constatada aquesta fórmula.¹¹

Al contrari, s'ha de destacar que, en algunes làpides funeràries, trobam una precisió d'anys i mesos¹² o, fins i tot, d'anys, mesos i dies.¹³ Un estudi de no fa gaires anys mostra, per al cas hispà, que aquesta precisió en l'edat del difunt està en relació directa amb els costums d'un sector elevat de la societat (Crespo, Alonso 1999); per aquest motiu, es pot concloure que com més alt sigui el nivell social de l'individu i de la seva família, més precisa serà la indicació de l'edat de traspàs del difunt.

En definitiva, tot i que les nostres xifres manquen d'un alt rigor, ja que es tracta d'un mostra epigràfica relativament petita, podem dir, a manera de resum, que la gent gaudia d'una vida breu, sobretot si hom pren com a referència l'esperança de vida actual.

⁹ Un recent treball realitzat per a la Mauritània Tingitana obté una edat de defunció mitjana de trenta-dos anys (trenta-dos anys i nou mesos per a homes; trenta-dos anys i vuit mesos per a dones i vint-i-sis anys i nou mesos en epígrafs de sexe indeterminat; vegeu Gozalbes 2007, 639).

¹⁰ Ja hem apuntat més amunt que un grup que quedava ben poc representat era el de la població infantil. D'aquí els problemes d'aquests tipus de treballs estadístics. Generalment, els infants eren considerats impúbbers fins que el pare o tutor els vestien amb la *toga virilis* i abandonaven la *toga praetexta*, que havien portat fins llavors. D'aquesta manera, començaven a ser considerats ciutadans i podien començar també a participar activament en la vida política. En aquest sentit, no hi havia una majoria d'edat legal, que seria de devers disset anys durant la República i de catorze a l'època de l'Imperi. Les nines no abandonaven la *toga praetexta* fins que no es casaven. Tanmateix, tant uns com les altres començaven a ser considerats pertanyents a la societat i, per tant, «mereixedors» d'un epígraf funerari, arran del casament.

¹¹ *EREB* 11.

¹² *CiBal* 17 i *CiBal* 185 = *EREB* 30.

¹³ *CiBal* 9 i *CiBal* 90.

CONSIDERACIONS FINALS

L'estudi de la demografia no se circumscriu al que fins ara hem exposat en les línies precedents.¹⁴ Per exemple, estudis prosopogràfics són gairebé inexistent a les nostres illes. Si bé l'escassetesa quant a inscripcions dificulta aquesta labor, molt possiblement aquestes encara poden donar alguna cosa de si. Es poden estudiar, entre d'altres, les diferents onades migratòries existents a l'antiguitat i la reconstitució de nissagues familiars. En aquest sentit, E. García Riaza ha fet, no fa gaire temps, un modèlic estudi de l'onomàstica mallorquina a partir dels *nomina* més freqüents de l'època romana constatat a l'illa de Mallorca, en què podem veure l'existència d'una onada migratòria, de clares influències itàliques, conseqüència d'una colonització oficial, així com d'una emigració civil (García Riaza 2000, 34). Més recentment, M. José Pena (2005) ha realitzat una nova investigació en què suggereix que una part dels colons que va introduir Metel a Mallorca podrien provenir no solament de la zona del Picè, sinó també de l'*ager gallicus*. Aquesta mateixa autora ja va posar en relació fa uns anys la destacada freqüència en les inscripcions de sa Carrotja de les fórmules *FVISTI VALE* i *AVE ET VALE* amb l'arribada de colons itàlics (Pena 1996, 134).

Altrament, algunes peculiaritats inherents al formulari dels epígrafs funeraris poden assenyalar certes influències d'unes regions sobre altres. Així, la fórmula *Sit Tibi Terra Levis*, és a dir, «que la terra et sigui lleu», ben freqüent a la Bètica i la Lusitània, així com a la zona de Carthago Nova, només és present en dues inscripcions al llarg del nostre arxipèlag;¹⁵ aquesta característica, la compartim amb la resta de la Tarraconense. Si bé no és un índex directe, aquests i altres elements poden marcar un acostament més gran, com a mínim sociocultural, dels illencs cap a uns territoris concrets, ja sigui d'Hispania o bé d'altres indrets de l'Imperi romà. El mateix ocorre amb les fórmules *D(is) M(anibus) i D(is) M(anibus) S(acrum)*. La primera és més nombrosa a la Tarraconense, mentre que la locució D M S és més comuna a la Bètica i a Cartagena (Gozalbes 2007, 636).

Així mateix, creiem que encara es poden realitzar certs acostaments a la sociologia d'alguns dels grups humans del període romà i es pot establir l'existència de determinades relacions socials, que també entren de ple en l'estudi de la demografia antiga balear. A caire d'exemple, només citarem la làpida funerària que un esclau,¹⁶ Vatrús, va dedicar «al seu contubernial i col·lega» Asinius, també esclau. Els esclaus romans disposaven d'alguns mecanismes legals que suposaven alguna mena de reconeixement social; entre aquests hi havia el *contubernium*, que responia a una prerrogativa similar al matrimoni i permetia la unió entre esclaus, encara que sense cap dret ni obligació.¹⁷ Queda fora de qualsevol dubte que, en aquest cas en concret, el tractament de contubernial que dedica Vatrús a Asinius no

¹⁴ Sobre les possibilitats i limitacions de la demografia antiga, vegeu especialment els treballs, relativament recents, de Saller 1994; Corvisier, Suder 2000 i Scheidel 2001. En aquest sentit, fem nostres les paraules de Corvisier i Suder, per a qui *le démographe n'oublie pas que toute donnée est bonne à prendre* (2000, 13).

¹⁵ *CiBal 31: Q(uitus) Favonius / Pusinnus vix(it) an(nos) XXX sit tib(i) / ter(ra) levis; CiBal 184: JLA tumba Probae / Publ(ius) Incesuus / [t(i)bi] t(erra) s(it) l(evis).*

¹⁶ *D(is) M(anibus) / Asini vix(it) / ann(os) LXV / Vatro cont(ubernali) / et collegae (CIL 2.3675 = CiBal 94).* El terme *collegae* fa referència a la inclusió dels individus a un *collegium* o associació d'esclaus, freqüents en època romana.

¹⁷ Entre les diferents accepcions dintre del dret romà, vegeu el *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines* de Charles Daremberg i Edmond Saglio, actualment consultable en línia.

s'ha d'entendre, pel fet de tractar-se de dos homes, en el sentit de matrimoni entre esclaus, sinó que es refereix a una accepció més àmplia; concretament al fet que ambdós personatges degueren compartir habitació en vida. I és que la paraula *contubernium* està formada pels mots *cum* i *taberna* i, literalment, no és altra cosa que el fet de viure sota un mateix sostre, que podria perfectament aplicar-se a dos homes. No obstant això, el que interessa ara és que aquesta inscripció, que ha cridat ben poc l'atenció dels investigadors, és una clara mostra de les pràctiques socials i/o parentals arrelades a l'antiguitat balear.

BIBLIOGRAFIA

- AMENGUAL, J. (1991-1992): Els orígens del cristianisme a les Balears i el seu desenvolupament fins a l'època musulmana, 2 vol. Palma: Moll.
- AMENGUAL, J. (2005): «Les seus episcopals de les Illes Balears: la manca de correspondència entre els testimonis literaris i els arqueològics». A: Gurt, J. M.; Ribera, A. (coord.): VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. Les ciutats tardoantigues d'Hispania: cristianització i topografia. València, 8, 9 i 10 de maig de 2003. Monografies de la Secció Històrico-Arqueològica, IX. Barcelona, pàg. 189-194.
- AMORÓS, L. (1958): El teatro de Pollentia. Col·lecció Panorama Balear, 68. Palma.
- AMORÓS, L.; ALMAGRO, M.; ARRIBAS, A. (1954): «El teatro romano de Pollentia (Mallorca)». *Archivo Español de Arqueología*, 27, pàg. 281-295.
- ARAMBURU-ZABALA, J. (s/d): «Dos fortificaciones tardorromanas en la sierra de Mallorca». <www.arqueobalear.es>, pàg. 1-22.
- ARAMBURU-ZABALA, J. (2005): «Ager Pollentinus. El poblamiento de los alrededores de la ciudad de Pollentia (Mallorca)». <www.arqueobalear.es>, pàg. 1-29.
- CAU, M. A. (2004): «La ciutat romana de Palma: hipòtesis sobre el seu traçat urbà i restes arqueològiques». A: Orfila, M.; Cau, M. A. (coord.): Les ciutats romanes del llevant peninsular i les Illes Balears. Barcelona, pàg. 165-210.
- CARRERAS, C. (1996): «Una nueva perspectiva para el estudio demográfico de la Hispania Romana». *Boletín del Semanario de Estudios de Arte y Arqueología*, 62, pàg. 95-122.
- COLL, J. (1996): «Ceràmica y evolución del patrón de asentamiento en el valle de Sóller (Mallorca, Baleares) (ss. IV al XII)». *Actas del XXIII Congreso Nacional de Arqueología*. Elx, pàg. 395-420.
- CORVISIER, J. N.; SUDER, W. (2000): *La Population de l'Antiquité classique*. París: Presses Universitaires de France, *Que sais-je?*, 3516.
- CRESPO, S.; ALONSO, A. (1999): «La precisión en la edad de la muerte en la epigrafía funeraria de Hispania». A: Mangas Manjarrés, J.; Alvar Ezquerro, J. (coord.): Homenaje a José María Blázquez IV. Madrid, pàg. 95-119.
- GARCÍA MERINO, C. (1974): Análisis sobre el estudio de la demografía de la Antigüedad y un nuevo método para la época romana. Valladolid: *Studia Archaeologica*, 26.
- GARCÍA RIAZA, E. (2000): «Los nomina de origen romano-republicano en la necrópolis de Sa Carrotja (Ses Salines, Mallorca)». *BSAL* 56, pàg. 75-85.
- GARCÍA RIAZA, E. (2005): «Dos nuevos testimonios de epigrafía funeraria procedentes de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)». A: Sánchez León, M. L.; Barceló Crespí, M.: *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears*. XIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma, del 17 al 19 de novembre de 2004. Palma: Institut d'Estudis Balearics, pàg. 355-369.
- GOZALBES, E. (2001): «La proporción de las mujeres en la epigrafía funeraria romana del interior de Hispania». *Espacio, tiempo y forma. Serie II, Historia Antigua* 14, pàg. 95-114.
- GOZALBES, E. (2003): «Las edades de defunción en la antigüedad». *Aljaranda. Revista de Estudios Tarifeños* 50, setembre 2003, pàg. 5-8.
- GOZALBES, E. (2007): «Edad de la defunción y sociología funeraria en la epigrafía latina de la Mauritania Tingitana». A: *Acta XII Congressus Internationalis Epigraphiae Graecae Et Latinae*. Barcelona, pàg. 635-642.

- GRAZIANI, G. (2004): «Noves dades arqueològiques del Pla de Vila a l'antiguitat: excavacions d'urgència al carrer Sant Cristòfol durant l'any 2002». *Fites* 4, 21-28.
- JUAN CASTELLO, J. (1988): *Epigrafía romana de Ebusus*. Eivissa: Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera.
- SALLER, R. P. (1994): *Patriarchy, property and death in the Roman family*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SALMON, P. (1974): *Population et dépopulation dans l'Empire romain*. Col·lecció Latomus 137. Brussel·les.
- SCHEIDEL, W. (ed.) (2001): *Debating roman demography*. Leiden: Mnemosyne. *Bibliotheca Classica Batava Supplementum* 211.
- TARRADELL, M. (1983): «La romanització de Mallorca: alguns aspectes i un problema». *Symposium de Arqueología: Pollentia y la romanización de las Baleares*. Palma, pàg. 123-128.
- ORFILA, M. (1988): *La necrópolis de Sa Carrotja y la romanización de sur de la isla de Mallorca*. Oxford: *British Archaeological Reports, International Series* 397.
- ORFILA, M. (2007): «Una visión general de la ciudad romana de Pollentia. Época tardo-republicana y alto imperial». *Mallorca romana*. Palma: *Cuadernos de Historia* 3, pàg. 87-141.
- ORFILA, M. [et al.] (2000): «Aproximación a la topografía urbana tardía de Pollentia (Mallorca): construcciones defensivas». *V Reunión d'Arqueologia Cristiana Hispànica: Cartagena*, 16-19 d'abril de 1998. Barcelona, pàg. 229-236.
- ORFILA, M. [et al.]: «El teatro de Pollentia (Alcúdia, Mallorca)». A: Márquez, C.; Ventura, A. (coord.): *Los teatros romanos de Hispania. III Jornadas Cordobesas de Arqueología Andaluza*. Córdoba, 12 al 15 nov. 2002. Còrdova, pàg. 339-360.
- PENA, M. J. (1996): «Reflexiones sobre la condición jurídica y social de la población rural de Mallorca en época romana». A: Sánchez León, M. L.; López Nadal, G. (ed.): *Captius i esclaus a l'Antiguitat i al Món Modern*. Nàpols, pàg. 127-140.
- PENA, M. J. (2005): «La tribu Velina en Mallorca. Los Caecilii Metelli, el Piceno y las gentes de Sa Carrotja». A: Sánchez León, M. L.; Barceló Crespí, M.: *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears. XIII Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma, del 17 al 19 de novembre de 2004. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 261-276.
- RIERA, M.; CAU, M. A. (1999): «Els últims segles de Pollentia». *BSAL* 55, pàg. 335-346.
- ROSSELLÓ, G. (1973): *La cultura talayótica en Mallorca*. Palma: Cort.
- VENY, C. (1965): *Corpus de las Inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*. Madrid: Biblioteca de la Escuela de Historia y Arqueología de Roma, 15.

Illa	Nom	Sexe	Edat	Inscripció
Mallorca				
1	<i>Aufidia Prisca</i>	D	20	<i>CiBal 4</i>
2	<i>Saraucionis</i>	H	38	<i>CiBal 5</i>
3	<i>Sossius Alcimedius</i>	H	5 a. 6 m. 27 d.	<i>CiBal 9</i>
4	<i>Egnatuleia?</i>	D?	20	<i>CiBal 13</i>
5	<i>Tabernarius</i>	H	23	<i>CiBal 15</i>
6	<i>Sulpicia Galiena</i>	D	25 a. 5 m.	<i>CiBal 17</i>
7	<i>Quintus Favonius Pussinus</i>	H	30	<i>CiBal 31</i>
8	<i>Crescentius?</i>	H?	25	<i>CiBal 34</i>
9	<i>Lucius Antestius?</i>	H?	22	<i>CiBal 39</i>
10	<i>Arguta</i>	D	40	<i>CiBal 55</i>
11	<i>Baleria</i>	D	26	<i>CiBal 64</i>
12	<i>Sergius Lucius</i>	H	20	<i>CiBal 82</i>
13	<i>Annia Asitio</i>	D	14	<i>CiBal 83</i>
14	<i>Ocratia Sigenia</i>	D	16	<i>CiBal 83</i>
15	<i>Quintus Caecilius Samaius</i>	H	60	<i>CiBal 84</i>
16	<i>Sergia Casta</i>	D	21	<i>CiBal 85</i>
17	<i>Quinta Caecilia</i>	D	20	<i>CiBal 86</i>
18	<i>Caecilius Montanus</i>	H	60	<i>CiBal 87</i>
19	<i>Caius Antestius</i>	H	20	<i>CiBal 88</i>
20	<i>Antestia Marta</i>	D	40 a. 3 m. 5 d.	<i>CiBal 90</i>
21	<i>Caius Antestius Macrinus</i>	H	20	<i>CiBal 92</i>
22	<i>Nigresaelas</i>	H	20	<i>CiBal 93</i>
23	<i>Asinius</i>	H	65	<i>CiBal 94</i>
24	?	?	6	<i>CiBal 95</i>
25	<i>Sergius Ingenus</i>	H	20	<i>CiBal 96</i>
26	<i>Quintus Sergius Quarto?</i>	H	8	<i>CiBal 104</i>
27	?	?	70	<i>CiBal 109</i>
28	<i>Scaraotia</i>	D	20	<i>CiBal 111</i>
29	<i>Pompeia Asitio</i>	D	20	<i>CiBal 112</i>
30	?	?	30	García Rianza 2005, 355
31	<i>Sergia Caisula</i>	D	30	Orfila 1988, 79
32	<i>Sextia Rocua</i>	D	84	Orfila [et al.] 2000, 233, nota 6
Eivissa				
33	<i>Cornelia Vernacula</i>	D	19 a. 8 m.	<i>CiBal 185 = EREb 30</i>
34	<i>Marcus Publius Placidus</i>	H	12	<i>CiBal 186 = EREb 31</i>
	<i>Lucius Fabius Cordus</i>			
35	<i>Propinquos</i>	H	35	<i>CiBal 188 = EREb 8</i>
36	<i>Cecilianus</i>	H	90	<i>CiBal 189 = EREb 9</i>
37	<i>Iulius Felix Po...</i>	H?	41	<i>EREb 11</i>
38	<i>Memmia Botica</i>	D	56	Graziani 2004

Taula 1. Edat de defunció dels illencs.

Edat de defunció	Percentatge (amb arrodoniment)
De 0 a 9 anys	8,00%
De 10 a 19 anys	10,00%
De 20 a 29 anys	42,00%
De 30 a 39 anys	13,00%
De 40 a 49 anys	8,00%
De 50 a 59 anys	2,50%
De 60 a 69 anys	8,00%
Més de 70 anys	8,00%

Taula 2. Distribució de les edats de defunció